

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ (1991–2014 РР.)

FEATURES OF FORMATION OF ELECTORAL SYSTEM IN UKRAINE (1991–2014)

Лешанич М.,

*аспірант факультету міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

У статті охарактеризовані основні етапи становлення виборчої системи України, зроблений порівняльний аналіз Законів України «Про вибори народних депутатів України», за якими обиралася Верховна Рада в 1994, 1998, 2002, 2006, 2012 та 2014 рр. Показано вплив виборчої системи на формування системи партійної та забезпечення ефективної участі у виборах національних меншин України. Проаналізовано ефективність вітчизняної виборчої системи на виборах до парламенту України. Здійснено аналіз недоліків наявного формату виборчої системи, а також запропоновані напрями його подальшого вдосконалення з метою підвищення ролі парламенту в суспільно-політичному житті держави.

Ключові слова: виборча система України, політичні партії, вибори, електорат, виборче законодавство, змішана виборча система, пропорційна виборча система.

В статье охарактеризовано основные этапы становления избирательной системы Украины, произведён сравнительный анализ Законов Украины «О выборах народных депутатов Украины», по которым избиралась Верховная Рада в 1994, 1998, 2002, 2006, 2012 и 2014 гг. Показано влияние избирательной системы на формирование системы партийной и обеспечение эффективного участия в выборах национальных меньшинств Украины. Проанализирована эффективность отечественной избирательной системы на выборах в парламент Украины. Осуществлён анализ недостатков существующего формата избирательной системы, а также предложены направления его дальнейшего совершенствования с целью повышения роли парламента в общественно-политической жизни государства.

Ключевые слова: избирательная система Украины, политические партии, выборы, электорат, избирательное законодательство, смешанная избирательная система, пропорциональная избирательная система.

The article characterizes the main stages of the electoral system in Ukraine, it makes a comparative analysis of the Law of Ukraine "On Election of People's Deputies of Ukraine" on which the parliament elected in 1994, 1998, 2002, 2006, 2012 and 2014. The article also explains the influence of the electoral system on the forming of the party system and on effective participation of national minorities of Ukraine in the elections. It also analyzes the efficiency of the national electoral system on example of the parliamentary elections. The author analyzes the shortcomings of the existing format of the electoral system, and also proposes the ways of its further improvement to enhance the role of parliament in social and political life of the state.

Key words: electoral system of Ukraine, political parties, elections, voters, electoral legislation, mixed electoral system, proportional electoral system.

Постановка проблеми. Важливим механізмом трансформації суспільних відносин в Україні є вибори. Вибори – основа демократичного суспільства, головна форма політичної участі населення. Зокрема, вибори забезпечують легальність і легітимність влади, конкуренцію у боротьбі за владу на національному та регіональному рівнях. Самі політичні вибори відбуваються в рамках правил і норм, установлених виборчою системою, та зумовлюються відповідним соціокультурним середовищем.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення вітчизняного електорального досвіду показує, що кожні наступні парламентські вибори відбувалися за новою виборчою системою. Таким чином, у вітчизняній політичній практиці були апробовані всі класичні типи виборчих систем: мажоритарна, пропорційна та змішана. Але слід зазначити, що дискусії щодо того, якою має бути виборча система України, продовжуються.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – дослідити особли-

вості формування виборчої системи України й окреслити напрями вдосконалення вітчизняного виборчого законодавства. Для досягнення мети необхідно вирішити такі дослідницькі завдання: а) охарактеризувати виборчі формули, які використовувалися у вітчизняній електоральній практиці; б) описати вплив виборчої системи на інституціоналізацію політичних партій і партійної системи; в) окреслити основні напрями вдосконалення виборчого законодавства з метою підвищення ефективності роботи Верховної Ради України (далі – ВРУ) та позитивного впливу на формування партійної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування виборчих систем і їх вплив на суспільно-політичні процеси активно розробляється як зарубіжними (В. Гельман [5], Г. Голосов [6], А. Надаис [15], Р. Таагапера [20], Р. Туровский [21], М. Шугарт [20] та ін.), так і вітчизняними фахівцями (А. Білоус [1], В. Бунь [2], О. Кордун [14], Ю. Ключковський [2], Ю. Остапеч [16; 17], А. Романюк [19], Ю. Шведа [22; 23]).

Виклад основного матеріалу дослідження.

У політичній науці є ряд підходів до трактування сутності виборчої системи. По-перше, виборча система ототожнюється з виборчою формулою, механізмом перетворення голосів у депутатські мандати на парламентських виборах [5, с. 15]. По-друге, виборча система асоціюється з трьома елементами: структурою виборчого округу, структурою голосування, виборчою формулою [20]. По-третє, під виборчою системою розуміють сукупність встановлених законом правил проведення, регламентів здійснення конкретних процедур виборчої кампанії, способів визначення результатів голосування тощо [13, с. 5]. Вказані підходи не суперечать один одному, а лише характеризують виборчу систему у широкому і вузькому розумінні цього слова.

У контексті аналізу української виборчої системи ми розглядатимемо систему виборів вищого представницького органу влади – ВРУ.

У політичній науці є низка загальних принципів, які допомагають виробити загальний підхід до виборчого законодавства: а) не може існувати ідеальної виборчої системи, оскільки кожна виборча система має як вади, так і позитивні характеристики; б) одна і та ж виборча система може по-різному діяти в різних соціокультурних середовищах, тому в розробці виборчої системи повинна враховуватися власна політична практика; в) виборчі системи можуть комбінуватися (змішаний тип); г) виборча система не повинна змінюватися без необхідності на користь тих чи інших політичних сил [3; 12; 15; 20].

Особливе значення відіграє виборча система в суспільствах, які трансформуються (до таких відносять і Україну). У таких країнах виборча система є одним із механізмів трансформаційного процесу, яка забезпечує, по-перше, ротацію і формування політичної еліти, по-друге, структурує вищий законодавчий орган, по-третє, систематизує і репрезентує інтереси різних соціальних прошарків суспільства (організовує соціальний простір), по-четверте, забезпечує цивілізований спосіб передачі влади від правлячих кіл до опозиції.

В Україні кожні наступні вибори до ВРУ проводилися за новою виборчою системою (вони регламентувалися новим виборчим законом): у 1994 р. – за мажоритарною системою абсолютної більшості; 1998, 2002 рр. – змішаною пропорційно-мажоритарною; 2006/2007 рр. – пропорційною; 2012, 2014 рр. – змішаною пропорційно-мажоритарною. Порівняльний аналіз виборчих законів зроблено у вигляді таблиці в Додатку А.

Перший виборчий закон був прийнятий на восьмій сесії ВРУ II скликання 18 листопада 1993 р. Законом встановлювалася мажоритарна система абсолютної більшості, тобто обраним вважався той кандидат, «який одержав на виборах більше

половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, але не менше як 25% від числа виборців, внесених до списку виборців даного округу» [7, с. 31]. У ст. 43 Закону було введено ліміт явки виборців на виборчі дільниці: «вибори вважаються такими, що не відбулися, якщо в них взяло участь менше як 50% від числа виборців, внесених до списку виборців даного округу» [7, с. 31].

Ці статті Закону привели до того, що 27 березня 1994 р. було обрано всього 49 депутатів. Тільки після другого туру виборів 10 квітня 1994 р. ВРУ змогла розпочати свою роботу.

Як показала виборча практика, закон мав ряд суттєвих недоліків: а) негативне голосування; б) наявність ліміту явки виборців; в) право трудових колективів бути суб'єктами виборчого процесу; г) відсутність чіткої регламентації агітаційного процесу; д) неекономічність; ж) несприяття партійній структуризації парламенту й інституціоаналізації політичних партій.

Незважаючи на низку недоліків, на думку Ю. Остапця, вибори до ВРУ 1994 р. були чи не найбільш демократичними в українській політичній історії, що було зумовлено не стільки виборчим законом, стільки об'єктивними умовами, в яких відбувалися вибори. По-перше, це низькі фінансові затрати кандидатів на проведення виборчої кампанії. По-друге, зрозумілий і навіть дещо спрощений вибір електорату, коли кандидати в народні депутати представляли ліві, центристські та праві партії або ж були безпартійними. По-третє, на хід виборчого процесу не мали значного впливу адмінресурс і політтехнологи. По-четверте, представники промислово-фінансових структур не брали активної участі у виборах [17, с. 91].

Наступний виборчий закон, за яким проводилися вибори Українського парламенту в 1998 р., був прийнятий ВРУ 24 вересня 1997 р. Принциповою відмінністю нового виборчого законодавства стало те, що в ньому вперше в українській історії застосовували змішану мажоритарно-пропорційну виборчу систему (див. Додаток А). Отже, 225 із 450 депутатів парламенту обирали в одномандатних виборчих округах за мажоритарною системою відносної більшості, а половина депутатських місць виборювалася в загальнонаціональному багатомандатному виборчому окрузі за пропорційним принципом [8].

Складною була імплементація закону в політичну практику, оскільки вже 19 листопада 53 народні депутати, а 4 грудня – 56 народних депутатів подали позов до Конституційного Суду (далі – КС) щодо конституційності окремих положень і в цілому Закону України «Про вибори народних депутатів України». Своїм рішенням КС визнав сім принципів положень закону такими, що суперечать Конституції України [14].

На думку вітчизняних аналітиків, цей виборчий закон мав низку суттєвих недоліків: а) закриті партійні списки; б) норма щодо збору підписів виборців для реєстрації кандидата. Траплялися навіть випадки, коли громадяни з такими прізвищами, як Ленін, Сталін, Брежнєв, Єльцин проживали на одній вулиці і в одному будинку; в) відсутність механізму, який би забезпечив рівні умови та можливості доступу до ЗМІ; г) регламентація фінансового забезпечення виборчої кампанії та ін.

Після завершення виборчої кампанії 1998 р. тривалий час питання про новий виборчий закон в українському парламенті не піднімалося. На це були свої об'єктивні причини. Це і президентські вибори 1999 р., і всеукраїнський референдум 2000 р. Але, починаючи з 2001 р., в українському суспільстві знову відновилися дискусії щодо того, якою ж повинна бути виборча система України: мажоритарною, пропорційною чи змішаною. Прихильників мажоритарної системи виявилось не так багато, тому дискусія продовжувалася навколо питання про можливість впровадження в Україні пропорційної виборчої системи.

Виборчий закон, за яким проводилися вибори до ВРУ в 2002 р., був підписаний Президентом 31 жовтня 2001 р. і суттєво не змінив виборчу систему. Вона залишилася мажоритарно-пропорційною з чотиривідсотковим бар'єром і закритими партійними списками (див. Додаток А).

Здобутками нового закону, про що відзначають як вітчизняні аналітики, так і зарубіжні експерти, є детальна регламентація технічних процедур виборчої кампанії [9]. Така його специфіка зумовлена тим, що там, де могли б діяти принципи політичної відповідальності та правова традиція, в українських реаліях мають бути конкретні положення закону, які не допускають двозначного тлумачення та не залишають місця для правозастосовчої самодіяльності.

Незважаючи на детальну регламентацію всіх етапів виборчого процесу, практична реалізація більшості положень закону вказувала як на наявність прогалин у законодавчому регулюванні виборчого процесу, так і на широке поле для вдосконалення наявних положень.

На думку експертів громадської організації «Лабораторія законодавчих ініціатив», у більшості випадків причиною зафіксованих порушень виборчого законодавства були не дефекти останнього, а правовий нігілізм, незнання закону та відсутність належного реагування з боку владних органів. Також слід визнати і нездатність більшості політичних партій, які стали повноправними суб'єктами виборчого процесу, реалізувати окреслені законом функції (насамперед, участь у формуванні виборчих комісій, наявність спостерігачів і т. д.) [4].

Особливо потребують вдосконалення ті положення закону, які мають суттєвий вплив на виборчий процес, електоральну поведінку, результати виборів. До таких положень закону можна віднести: а) збільшення строків передвиборчої кампанії; б) збільшення термінів проведення агітаційної роботи; в) встановлення законодавчих гарантій стосовно забезпечення доступу партій (блоків), кандидатів у народні депутати до ЗМІ; г) збільшення максимального розміру витрат виборчого фонду суб'єктів виборчого процесу; д) запровадження механізмів забезпечення рівної участі представників партій і блоків у складі виборчих комісій; ж) удосконалення законодавчого визначення підстав для відмови у реєстрації та скасуванні рішень про реєстрацію кандидатів тощо.

Черговим кроком на шляху державного регулювання виборчого процесу стало прийняття 25 березня 2004 р. нового Закону «Про вибори народних депутатів України», який встановив суто пропорційну систему виборів Українського парламенту за виборчими списками від політичних партій і виборчих блоків. У ст. 1 цього Закону вказано: вибори депутатів здійснюються на засадах пропорційної системи з обранням депутатів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій [10]. Виборчий бар'єр був зменшений до 3%, а виборчі списки залишилися закритими (див. Додаток А). Це передбачало істотні відмінності як в організації підготовки та проведення виборів, так і в характері виборчих процедур.

Пропорційна система із закритими списками була вигідною лише партійним лідерам і не вирішувала суспільні-політичні проблеми (наприклад, регіонального представництва, участі національних меншин у виборчому процесі тощо). До партійних списків зазвичай потрапляли не за фаховими якостями, а за принципом лояльності до партійного керівництва і наявністю фінансових ресурсів. Депутати стали залежними від партійного керівництва, що й зумовило монополію партій у виборчому процесі. Здавалося б, це мало привести до розбудови української партійної системи, але надмірна централізація партійних структур, закритість списків привела до олігархізації і бюрократизації політичних партій. Партії поступово почали перетворюватися в особисті політичні проекти.

Окрім того, дослідники вказують на такі недоліки чинної виборчої моделі, як: недостатнє інформаційне забезпечення виборчого процесу; звуження бази для висунення кандидатів у депутати, відсутність механізмів забезпечення пасивного виборчого права, зокрема прав жінок і меншин мати доступ до політичного управління; доміну-

вання партій лідерського зразка у виборчому процесі; деперсоніфікація вибору.

Згідно з новим законом, головними суб'єктами виборчого процесу стали політичні партії та партійні блоки, оскільки важливі питання організації і проведення виборчої кампанії пов'язані з політичними партіями (формування депутатських списків, утворення виборчих блоків, формування окружних і дільничних комісій, організація роботи спостерігачів тощо). Відповідно до Закону, висувати кандидатів у депутати могла лише партія, яка зареєстрована в установленому порядку Міністерством юстиції України за 365 днів до дня виборів, тобто 26 березня 2005 р. Під час реєстрації партійного списку вноситься грошова застава, яка становить дві з половиною тисячі мінімальних розмірів заробітної плати. Грошова застава повертається партії і блокам, які взяли участь у розподілі депутатських мандатів. Зі 127 офіційно зареєстрованих партій у виборах можуть брати участь 126 [10].

Уперше в законі про вибори було сказано про відшкодування витрат партій, пов'язаних із фінансуванням їхньої передвиборної агітації. Йдеться про те, що ті партії (партії, що входили до блоків), списки яких отримали три (виборчий бар'єр) і більше відсотки голосів виборців, отримують право на відшкодування витрат, пов'язаних із фінансуванням виборчої агітації. Але ця норма закону не була реалізована у зв'язку з дефіцитом державного бюджету.

Наслідки застосування цієї виборчої моделі в Україні були негативними: незадовільний рівень політичного дискурсу між владою і суспільством, зведення його в площину медіа-спектаклю; консервація політичних еліт і формування специфічного інтересу політичного класу, який полягає у збереженні панування та доступі до розподілу ресурсів; усунення від управління більшості громадян; послаблення діяльності парламентських структур у царині законодавчого забезпечення стратегічних цілей суспільного розвитку; політизація діяльності парламентських структур.

З 2006 р. така виборча модель була однаковою для виборів різного рівня – і парламентських, і місцевих (обласних, районних, міських, районних у містах) рад.

Тотальне застосування принципу представництва від партій, що спричиняє політичний корпоративізм і гіпертрофію їх ролі у політичному житті, ставило під сумнів ефективність виборів як базового інституту демократії у формуванні належного представництва й урядування в країні загалом. Виборче законодавство знову потребувало змін.

17 листопада 2011 р. ВРУ ухвалила новий проект закону «Про вибори народних депутатів України». Попри численні заяви політиків сто-

совно необхідності вдосконалення пропорційної системи та запровадження регіонального преференційного голосування, закон повертав змішану (пропорційно-мажоритарну) виборчу систему, що існувала раніше. За нього проголосувала як провладна Партія регіонів, так і опозиційні партії. І це природно, оскільки вони створювали умови для майбутніх виборів і преференції для себе.

Згідно з новим виборчим законодавством, 225 депутатів обиратимуться в одномандатних округах за системою відносної більшості, а ще 225 – за пропорційною виборчою системою із закритими партійними списками (див. Додаток А). У законі ліквідовано інститут партійних блоків і встановлено п'ятивідсотковий виборчий бар'єр [11]. Це означало, що невеликі опозиційні партії можуть розраховувати на входження до парламенту лише через мажоритарні округи. Інший шлях проходження до ВРУ представників невеликих опозиційних партій – включення їх членів до виборчого списку великих партій. Ці норми закону сприяють проходженню до парламенту великих партій. Водночас вони спонукають до об'єднання малі політичні партії, що в майбутньому повинно привести до більш чіткого структурування партійного простору.

Що ж до інших новел виборчого законодавства, то слід зупинитися на таких, як: скасування голосування проти всіх, встановлення більш жорстких норм для голосування вдома, визначення грошової застави, відсутність максимальної межі виборчих фондів, нові вимоги щодо розповсюдження інформації про опитування виборців, скорочення терміну виборчої кампанії зі 125 до 90 днів тощо [80].

Отже, закон про вибори депутатів ВРУ, прийнятий 17 листопада 2011 р., мав ряд позитивних характеристик і ряд процедурних норм, вигідних виключно великим партіям, перш за все Партії регіонів. До таких норм закону слід віднести: його змішаний характер, п'ятивідсотковий загороджувальний бар'єр, заборона брати участь у виборах партійним блокам, формула розподілу депутатських мандатів Т. Хейра, закриті партійні списки, величина виборчої застави тощо.

Позачергові вибори до ВРУ 2014 р. відбулися за змішаною виборчою системою, яка була встановлена законом 21 листопада 2013 р. Цей закон не вніс суттєвих змін у виборчу систему. Він не змінив виборчу формулу, встановлену попереднім законом. Відтак усі основні його положення залишилися практично без змін. Закон передбачав створення закордонного виборчого округу, зміну процедури формування окружних виборчих комісій, зменшення розміру грошової застави під час реєстрації, введення обмеження на розмір виборчого фонду, врахування у створенні виборчих округів компактного проживання національних меншин, а також посилення вимог

Емпіричні показники ефективності виборчої системи України

Індекси	1998 р.	2002 р.	2006 р.	2007 р.	2012 р.	2014 р.
ЕКПП	4,7	4,67	3,5	3,2	4,3	5
ЕКЕП	11,9	7,95	5,8	4,3	5	8
Коефіцієнт редукції	53,7	37,8	39,6	25,6	14	37
Індекс Галлахера	10,08	7,8	8,4	5,7	10,01	7,7
Індекс націоналізації	0,72	0,68	0,7	0,73	0,68	0,76

до інформаційних агентств щодо висвітлення виборчого процесу.

Незважаючи на те, що вибори відбувалися за наслідками Революції Гідності, нову виборчу систему в парламенті так і не було підтримано, а Президент порівняно легко погодився на те, щоб вибори до ВРУ проводилися за змішаною виборчою системою. Вона була вигідною для новоутвореної партії Президента «Блок Петра Порошенка», але водночас створювала найкращі можливості для тих, хто був при владі з В. Януковичем і міг знову через мажоритарні округи отримати недоторканність у ВРУ. Попередній досвід використання змішаної системи в Україні у 1998, 2002, 2012 рр. свідчив, що одномандатні округи мажоритарної складової частини виборів були під найбільшою загрозою підкупу, зловживань і навіть насильства.

Оцінку ефективності виборчих систем можна зробити, використавши ряд емпіричних показників. У нашому дослідженні ми використовуємо індекс диспропорційності Галлахера, індекси ефективної кількості електоральних і парламентських партій Лааско і Таагапери, коефіцієнт редукції виборчої системи й індекс націоналізації партійної системи [16; 17; 19; 22; 23].

Дослідження електорального процесу в багатопартійних системах показує, що не всі партії впливають на хід виборів і не всі з них є значущими для виборця. Фактично вплив на державну політику і законодавчий процес обмежується т. зв. «ефективною кількістю партій».

Зазвичай значення індексу ефективної кількості електоральних партій є вищим за значення аналогічного індексу на парламентському рівні. Ця відмінність полягає у неможливості забезпечити 100% трансформацію отриманих партією голосів на виборах у відповідну частку депутатських мандатів. Така невідповідність зумовлена, перш за все, різними типами електоральних формул. Зменшення ефективної кількості партій внаслідок застосування різних електоральних формул у процесі виборчої кампанії називається редукцією. Значення коефіцієнта знаходиться в інтервалі від 1 до 100. Чим менше значення коефіцієнта редукції, тим слабшою є можливість виборчої системи скорочувати кількість партій, які конкурують на парламентському рівні.

Індекс диспропорційності М. Галлахера дуже часто називають індексом найменших квадратів. Цей індекс є інтегральним показником відхилення, яке відображає невідповідність між кількістю поданих голосів і розподілом депутатських мандатів [16, с. 29–35]. Індекс може набувати значення від 0 до 100. Виборчі системи з низькими рівнями диспропорційності отримують цей показник у межах від 1 до 6; системи із середнім рівнем диспропорційності – від 7 до 12; з високим – 13–20. Не існує верхнього показника диспропорційності, але він рідко перевищує 20–25.

Індекс націоналізації партійної системи характеризує загальнонаціональні патерни партійної конкуренції на виборах, які повторюються від регіону до регіону. Водночас націоналізацію не слід ототожнювати з абсолютною однорідністю електоральної поведінки, яка характеризується підтримкою якоїсь однієї політичної сили. Розраховується за формулою Джонса – Майнварінга [21].

Розрахунок вказаних індексів подано у табл. 1 (для аналізу взяті індекси, розраховані вітчизняними дослідниками у монографії «Еволюція партійної системи України в умовах трансформації соціальних і політичних структур» [17, с. 171–172], і результати виборів до ВРУ, оприлюднені на офіційному сайті Центральної виборчої комісії [18]).

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. За результатами обчислення індексу диспропорційності можна зробити такі висновки. Розрахунки індексу диспропорційності показують, що зміна правил проведення виборів приводить до підвищення рівня диспропорційності виборчої системи. Після введення змішаної виборчої системи у 1998 р. індекс диспропорційності становив 10,08. У 2002 р. цей індекс набув значення уже 7,8. Це свідчить про те, що відбулося звикання до правил електоральної гри. Після введення пропорційної системи у 2006 р. індекс знову зростає (8,4). Проведення виборів 2007 р. за такими ж правилами приводить до зниження індексу диспропорційності до 5,7 (найнижчий показник), а перехід до змішаної системи приводить до підвищення (10,01). Загалом показники індексу диспропорційності коливаються для України в межах 5,7–10,8. Це показники виборчої системи з середнім рівнем диспропорційності.

Індекс націоналізації партійної системи України за результатами парламентських виборів 1998–2014 рр. коливається у межах 0,68–0,76. Така величина індексу вказує на те, що виборча система не забезпечує належного рівня регіонального розподілу голосів виборців. Йдеться про феномен регіонального голосування за окремі політичні сили.

Отже, постійна зміна виборчого законодавства має деструктивний вплив на розвиток партійної системи України, електоральну поведінку та породжує політичну корупцію. Політична практика молодих демократій (країни ЦСЄ) засвідчує необхідність усталеного виборчого законодавства, результатом якого є стабільність партійних систем та інших політичних інститутів суспільства.

На нашу думку, для України доцільним було б запровадження пропорційної виборчої системи відкритих регіональних списків, надання можливості виборчим блокам брати участь у виборчих процесах із підняттям для них виборчого бар'єру, зміна формули перерахунку голосів виборців у депутатські мандати. Така система дозволить рівномірно представляти регіони України на рівні вищого представницького органу влади і, на відміну від мажоритарної складової частини нинішньої виборчої системи, зробить вибори більш демократичними і прозорими. Виборча система України повинна забезпечити політичну структуризацію суспільства, стимулювати розвиток вітчизняних політичних партій і забезпечити функціонування стійкої парламентської більшості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоус А. Верховна Рада України: розташування сил і перспективи партій. Нова політика. 1995. Червень-липень. С. 29–36.
2. Богашева Н., Ключковський Ю. Еволюція виборчої системи в Україні. URL: <http://www.eli.org.ua/press>.
3. Бунь В. Вплив інституційних факторів на електоральний вибір. Формування органів влади як результат виборчого процесу 2006: Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції. Львів: ЦПД ЛНУ ім. І. Франка, 2006. С. 22–28.
4. Виборче законодавство України: наявні проблеми та шляхи вирішення. Часопис «Парламент». 2002. № 1–2. С. 6–12.
5. Гельман В. Изучение выборов в России: исследовательские направления и методы анализа. Выборы и партии в регионах России. Серия «Studiapolitica». Вып. 2. М., СПб., 2000. С. 12–44.
6. Голосов Г. Российская партийная система и региональная политика 1993–2003. СПб.: Изд-во Европ. ун.-та в Санкт-Петербурге, 2006. 300 с.
7. Закон України «Про вибори народних депутатів України» (18 листопада 1993 р.). Ужгород, 1993. 42 с.
8. Закон України «Про вибори народних депутатів України» (24 вересня 1997 р.). Київ, 1997. 27 с.
9. Закон України «Про вибори народних депутатів України» (31 жовтня 2001 р.). Науково-практичний коментар / під заг. ред. Рябця М.М. К.: «Український інформаційно-правовий центр», 2002. 362 с.
10. Закон України «Про вибори народних депутатів України» (25 березня 2004 р.). Все про вибори. К.: КНТ, АТКА, 2004. С. 144–219 с.
11. Закон України «Про вибори народних депутатів України» (зі змінами і доповненнями станом на вересень 2012 р.). К.: Алерта, 2012. 160 с.
12. Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та пояснювальна доповідь, ухвалені Венеціанською комісією на 52-й сесії (Венеція, 18–19 жовтня 2002 р.), Європейська комісія за демократію через право, CDL-AD (2002) 023 rev. URL: [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDLAD\(2002\)023rev-ukr.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDLAD(2002)023rev-ukr.pdf).
13. Концепція кодексу про вибори, референдуми в Україні. К., 2000. 54 с.
14. Кордун О. Конституційний Суд України і вибори. Нова політика. 1998. С. 2–14.
15. Надаис А. Выбор избирательных систем. Полис. 1993. № 3. С. 70–79.
16. Остапеч Ю., Гайданка Є., Ключкович А., Марадик Н. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України. Серія «Studia Regionalistica» / № 8; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». Ужгород: ПП Данило С.І., 2014. 256 с.
17. Остапеч Ю., Шестак Н., Дудінська І. Еволюція партійної системи України в умовах трансформації соціальних і політичних структур. Серія «Studia Regionalistica» / № 9; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». Ужгород: ЗІППО, 2016. 252 с.
18. Офіційний сайт Центральної Виборчої Комісії. URL: <http://www.cvk.gov.ua>.
19. Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.
20. Таагепера Р., Шугарт М. Описание избирательных систем. Политические исследования. 1997. № 3. С. 114–137.
21. Туровский Р. Национализация и регионализация партийных систем: подходы к исследованию. Полития. 2016. № 1. С. 162–180.
22. Шведа Ю. Выборы та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні. Львів, 2010. 462 с.
23. Шведа Ю. Партії та вибори: енциклопедичний словник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 750 с.

ДОДАТОК
Порівняльний аналіз законів «Про вибори народних депутатів України»
1993, 1997, 2001, 2005 та 2011 рр.

Критерій порівняння	Вибори до ВРУ 1994 р.	Вибори до ВРУ 1998 р.	Вибори до ВРУ 2002 р.	Вибори до ВРУ 2006 р.	Вибори до ВРУ 2012 р.
1. Дата прийняття закону	18 листопада 1993 р.	24 вересня 1997 р.	31 жовтня 2001 р.	07 липня 2005 р.	17 листопада 2011 р.
2. Тип виборчої системи	Мажоритарна система абсолютної більшості	Змішана: 225 депутатів за мажоритарною, 225 депутатів за пропорційною	Змішана: 225×225	Пропорційна система	Змішана: 225 депутатів за мажоритарною, 225 депутатів за пропорційною
3. Виборчі округи (тип)	450 одномандатних	Загальнодержавний багатомандатний, 225 одномандатних мажоритарних	Загальнодержавний багатомандатний, 225 одномандатних мажоритарних	Загальнодержавний багатомандатний	Загальнодержавний багатомандатний, 225 одномандатних мажоритарних
4. Право висування кандидатів	Самовисування партії (блоки), трудові колективи	Самовисування, політичні партії, блоки партій, збори громадян і трудові колективи	Самовисування, партії (партійні блоки)	Партії (партійні блоки)	Самовисування, політичні партії.
5. Умови висування і реєстрації кандидатів	300 підписів + грошова застава в розмірі 5 мінімальних зарплат (застава повертається, якщо кандидат набирає 5% голосів виборців, що взяли участь у голосуванні)	900 підписів кандидатам «мажоритарникам»; не менше 200 тис. підписів для політичних партій (не менше ніж по 10 тис. у кожній АГО)	Виборча застава: одномандатний округ – кандидат у депутати – 1 020 грн.; партія (блок) – 255 тис. грн.	Виборча застава: 2 000 мінімальних розмірів заробітної плати (застава повертається партіям, які взяли участь у розподілі мандатів)	Виборча застава: 2 000 мінімальних розмірів заробітної плати (застава повертається партіям, які взяли участь у розподілі мандатів)
6. Утворення окружних виборчих комісій	Голова, заступник, секретар і 8 членів, призначених на сесії обласної ради. Партії, кандидати яких зареєстровані, можуть брати участь у діяльності окружної виборчої комісії	Не менше 8. До складу входять представники тих партій, які зареєстровані ЦВК як суб'єкти виборчого процесу	20 чоловік. Входять партії, які на попередніх виборах подолали чотиривідсотковий бар'єр або мають свої депутатські групи в парламенті	Не менше 12. Партії (блоки), які в поточному складі ВРУ мають свої партійні фракції (фракції блоків), а також інші партії (блоки) – суб'єкти виборчого процесу	Не менше 10. До складу входять представники тих партій, які зареєстровані ЦВК як суб'єкти виборчого процесу
7. Виборчий бар'єр	–	4%	4%	3%	5%
8. Термін виборчої кампанії	120 днів	180 днів	90 днів	120 днів	90 днів
9. Спосіб підрахунку результатів голосування (виборча формула)	Принцип абсолютної більшості голосів 50% + 1, які взяли участь у голосуванні, але не менше 25% від числа виборців округу	Формула Т. Хейра. Залишок депутатських мандатів розподіляється між партіями, які мають найбільші дробові залишки	Формула Т. Хейра. Залишок депутатських мандатів розподіляється між партіями, які мають найбільші дробові залишки	Формула Т. Хейра. Залишок депутатських мандатів розподіляється між партіями, які мають найбільші дробові залишки	Формула Т. Хейра. Залишок депутатських мандатів розподіляється між партіями, які мають найбільші дробові залишки
10. Ліміт явки на вибори	Не менше 50% виборців округу	Відсутній	Відсутній	Відсутній	Відсутній
11. Вotuвання	Негативне	Позитивне	Позитивне	Позитивне	Позитивне